

УДК 343.985 : 343.137.5

Янчук А. М. ©

здобувач

*(Харківський національний
університет внутрішніх справ)*

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-1-160-164

**НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ПРОБЛЕМАТИКИ ВИКОРИСТАННЯ
ПОЗАШТАТНИХ НЕГЛАСНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПІДРОЗДІЛАМИ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Проаналізовано наукові праці, в яких розглянуто проблематику використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції. Зокрема автором досліджено наукові праці, починаючи із ХІІ ст., визначено їх досягнення та недоліки. Водночас проаналізовано сучасні наукові доробки з окресленої проблематики та на підставі аналізу емпіричного матеріалу виокремлено питання, що потребують подальших наукових досліджень.

Ключові слова: *позаштатні негласні працівники, наукова розробленість, кримінальна поліція.*

Постановка проблеми. Протидія злочинності є однією з найважливіших функцій держави, що обумовлено тим, що для нормального функціонування її інститутів, забезпечення безпеки як суспільства в цілому, так і конкретних громадян зокрема необхідно

© Фецин М.А., 2019

своєчасно виявляти і нейтралізувати злочинні загрози. Разом з тим у разі вчинення злочинів необхідно в найкоротші терміни і з більшою часткою ймовірності встановлювати осіб, до них причетних, для притягнення їх до кримінальної відповідальності, відновлення соціальної справедливості та компенсації матеріальної шкоди.

Правоохоронні органи, до компетенції яких входить завдання протидії злочинності, мають у своєму розпорядженні широкий арсенал засобів і методів для її реалізації. Серед них особливе місце займає інститут сприяння громадян органам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність (далі – інститут сприяння), який, незважаючи на розвиток технічних та інших засобів отримання оперативної інформації, не втратив своєї актуальності.

При незадовільному стані інституту сприяння діяльність оперативних підрозділів стає на шлях самопливу і розбору дрібних кримінальних справ. У разі ж його нормального функціонування оперативні підрозділи отримують неоціненну допомогу при підготовці та проведенні оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), а також регулярно отримують великий масив точної і своєчасної оперативно-значущої інформації [1]. Враховуючи вказане, а також сучасний стан агентурно-оперативної роботи, зроблено висновок, що окремої уваги потребує визначення сучасного стану дослідження зазначеного питання та окреслення питань, що потребують додаткової розробки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблематика використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції розглядалась фахівцями у сфері оперативно-розшукової діяльності з різних точок зору. Водночас слід зазначити, що найбільший інтерес становлять наукові доробки таких вчених: В.М. Аتماжитов, І.В. Дмитрієв, О.В. Кириченко, А.О. Кисельов, Г.О. Лісовий, В.Я. Мацюк, Д.Г. Мулявка, С.В. Пеньков, О.О. Сухачов, М.В. Стацак, А.М. Супруненко, В.І. Трапезников, А.Е. Тюликов та ін. Однак, беззаперечно констатуючи значний внесок цих вчених у розвиток ОРД як науки, можна констатувати, що сьогодні існують проблеми, що ще недостатньо досліджені.

Мета. Враховуючи вищевказане констатовано, що сьогодні існує доцільність визначення сучасного стану наукової розробленості використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції та визначення проблемних аспектів, які потребують подальших, більш ґрунтовних досліджень.

Виклад основного матеріалу. Для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності оперативним підрозділам надається право мати гласних і негласних штатних працівників. Для такого співробітництва необхідною є добровільна згода як оперативного підрозділу органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, так і громадян, які беруть на себе виконання обов'язків гласних і негласних штатних працівників. Згода громадян на встановлення співробітництва з оперативними підрозділами оформлюється, як правило, в письмовій формі у вигляді угоди або контракту і може мати постійний або тимчасовий характер, а сама участь громадян у проведенні оперативно-розшукових заходів може мати, залежно від їх бажання і характеру виконуваних задач, гласний або негласний характер. Особи, які співпрацюють з оперативними підрозділами, зобов'язані зберігати в таємниці відомості, які стали їм доступні у процесі підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів, вони не мають права надавати завідомо неправдиву інформацію оперативним підрозділам.

Конкретні завдання ОРД виконують посадові особи оперативних підрозділів, які наділені правом здійснення оперативно-розшукових заходів. Крім оперативних працівників, які можуть виконувати свої обов'язки гласно і негласно, до виконання ОРД можуть залучатися і конфіденти, тобто громадяни, які співпрацюють з оперативними підрозділами на конфіденційній основі.

Серед суб'єктів ОРД провідна роль належить штатним оперативним працівникам правоохоронних органів і спецслужб, для яких ОРД є основною професією. Оперативні працівники у процесі своєї службової діяльності безпосередньо здійснюють оперативно-розшукові заходи, добувають, аналізують оперативну інформацію, легалізують її з метою кримінального судочинства, для чого вступають у взаємодію з різними фізичними та юридичними особами, в тому числі і з представниками кримінального середовища.

До гласних штатних працівників належить особовий склад підрозділів, зазначених у ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та службова діяльність яких регулюється відомчими нормативними актами.

До негласних штатних працівників належить оперативний склад цих підрозділів,

який виконує завдання ОРД конспіративно, з використанням документів, які зашифрують особу чи її відомчу приналежність. Такі працівники можуть бути спрямовані для роботи на штатних посадах в інші підприємства, установи та організації для виконання конкретних завдань в інтересах безпеки суспільства і держави, а також на постійну роботу в порядку, встановленому законодавством. Також до негласних штатних працівників належать працівники спеціалізованих підрозділів органів, які здійснюють ОРД [2].

Тому різнопланові питання, пов'язані із використанням позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції, знайшли своє відображення в науковій площині.

Так, перші згадки науковців про окремі аспекти організації та тактики використання можливостей конфідентів у процесі протидії злочинності датовані серединою XIX ст. [3; 4].

Зокрема яскравим прикладом розвитку наукових праць щодо використання можливостей такого виду конфідентів як агентура є наукові здобутки В.І. Лебедева, що розроблені в кінці XIX ст. – на початку XX ст., в яких відображені організаційно-тактичні особливості такої діяльності [5].

Отже, дореволюційні органи політичного розшуку широко використовували різні види агентурного забезпечення розшукової діяльності та широкий спектр секретних агентів. Внутрішню агентуру представляли секретні співробітники і інформатори, зовнішню – філери, допоміжні і «бічні» агенти.

Після Жовтневої революції багато більшовиків вважали, що агентурні методи роботи – породження буржуазного ладу і пропонували відмовитися від їх використання в діяльності нового апарату.

У квітні 1918 р Колегія доручила оперативним відділам приступити до розробки положення про агентурну роботу. Проекти обговорювалися на 1-й Всеросійській конференції ВЧК. Делегати прийняли інструкції, що регламентували діяльність органів ЧК з придбання і використання агентури в боротьбі з контрреволюцією і спекуляцією, методику ведення слідства у справах подібного роду, використання зовнішнього спостереження і вербування таємних агентів з числа представників антирадянських організацій. Незважаючи на заперечення деяких делегатів проти використання методів царської охоранки в роботі ЧК, більшість виступила за організацію секретної служби. У регіональних ЧК керівництво агентурою покладалося на начальника Відділу по боротьбі з контрреволюцією, у складі якого засновувалася секретна частина. При створенні нового апарату правоохоронних органів велика увага приділялася розробці та розвитку методів і засобів оперативно-розшукової діяльності. Як і в царські часи, розвиток агентурної мережі йшло за двома напрямками: штатні та позаштатні агенти. Таким чином, використовуваний досвід дозволив чекістам професійно підійти до будівництва агентурного апарату: з'явилися і інформатори, завербовані із середовища противників (позаштатні агенти), і секретні співробітники, і служба зовнішнього спостереження (штатна агентура) [6].

Однак за вказаних років в науковій площині досліджувана тематика майже не висвітлювалась.

Перші більш ґрунтовні дослідження агентурної роботи відбуваються у 70–80 роках XX ст. Зокрема слід назвати такі праці:

- Олейник П.О. Вопросы теории и тактики агентурно-оперативной работы органов внутренних дел (по материалам Украинской ССР): учеб. пособие;
- Баранов В.В. Организация агентурной работы милиции: учеб. пособие;
- Черепанов В.А. Психологические основы работы с агентурой: учеб. пособие;
- Фролов В.Ю. Теоретические основы охраны негласного сотрудничества: учеб. пособие;
- Калинин Л.М. Агентурная работа органов внутренних дел: правовой, морально-этический и тактический аспекты: учеб. пособие;
- Аتماжитов В.М., Тюликов А.Е., Фролов В.Ю. Конспирация в работе с агентурой: материалы к лекции;
- Басецкий И.И. Сущность и назначение агентурной работы органов внутренних дел: лекция.

Детально аналізуючи вказані праці можна дійти висновку, що за радянських часів питання використання конфідентів під час оперативно-розшукової діяльності розглядалось у контексті визначення організаційних та тактичних особливостей такої діяльності, однак, на жаль, здебільшого доволі фрагментарно, висвітлюючи лише окремі питання.

За часів незалежності нашої країни ситуація склалась дещо по-іншому. Так, проблематика використання позаштатних негласних працівників в оперативно-розшуковій діяльності знайшла своє відображення на рівні:

1) докторських дисертацій: Кириченко О.В. Теоретико-прикладні засади оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки; Сухачов О.О. Теоретичні, правові та праксеологічні засади конспірації діяльності оперативних підрозділів; Стащак М.В. Форми оперативно-розшукової діяльності підрозділів кримінальної поліції у протидії злочинності: концептуальні засади;

2) кандидатських дисертацій: Трапезников В.І. Агентурна робота органів внутрішніх справ на залізничному транспорті; Дмитрієв І.В. Агентурна робота оперативних підрозділів податкової міліції; Кисельов А.О. Організація та тактика використання позаштатних негласних працівників органів внутрішніх справ у протидії злочинам економічної спрямованості;

3) підручників, навчальних посібників та лекцій: Лісовий Г.О., Мацюк В.Я., Мулявка Д.Г., Пеньков С.В., Супруненко А.М. Організація роботи з негласним апаратом оперативних підрозділів податкової міліції: навч. посібник; Кириченко О.В., Кисельов А.О., Ведмідський О.В., Богач А.С. Організація роботи з негласними позаштатними працівниками кримінальної поліції: навчальний посібник;

4) наукових статей та тез доповідей: Грібов М.Л. Конфіденційне співробітництво з громадянами в діяльності оперативної служби МВС України; Демчihin Є.С. Використання негласного апарату для запобігання груповій некорисливій насильницькій злочинності неповнолітніх, Козаченко О.І. Ретроспективний аналіз використання оперативного контакту поліцією зарубіжних країн; Мінка П.Я. Удосконалення організаційно-агентурного забезпечення попередження розкрадань вантажів на залізницях України; Самусенко Ю.В. Використання негласного апарату щодо розкриття квартирних крадіжок у багатоповерхових будинках; Чугуй С.В. Використання конфідентів в установці осіб та інших об'єктів: зарубіжний досвід тощо.

Водночас, аналізуючи їх детально, можна дійти висновку, що окремий інтерес становлять положення, пов'язані із:

- генезисом формування агентури;
- правовими засадами використання різних видів конфідентів;
- організаційними засадами використання різних видів конфідентів;
- тактичними особливостями використання різних видів конфідентів.

Разом з цим слід зазначити, що питання, пов'язані із окремими особливостями організаційно-тактичного характеру роботи з конфідентами, також відображені в більшості наукових праць фахівців у сфері оперативно-розшукової діяльності, що досліджують проблематику протидії злочинності взагалі або конкретні її прояви.

Однак аналіз результатів опитування практичних працівників свідчить, що сьогодні залишаються не достатньо дослідженими окремі питання пов'язані із даною проблематикою, зокрема такі:

- зміст та класифікація позаштатних негласних працівників;
- генезис використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції;
- зарубіжний досвід використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції;
- правове регулювання використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції;
- організація використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції;
- тактика використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції.

Висновки. Отже, підсумовуючи наведене, можна дійти висновку, що сьогодні існує доцільність проведення комплексного дослідження проблематики використання позаштатних негласних працівників підрозділами кримінальної поліції на монографічному рівні.

Бібліографічні посилання

1. Рудой А.В. Содействие граждан оперативным подразделениям как основа оперативно-розыскной деятельности. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sodeystvie-grazhdan-operativnym>

podrazdeleniyam-kak-osnova-operativno-rozysknoy-deyatelnosti (дата звернення: 16.04.2019).

2. Гласные и негласные штатные работники оперативных подразделений. Конфиденциальное сотрудничество. URL: <http://studies.in.ua/ru/osnova-sledstvennoy-deyatelnosti-shpargalki/3595-glasnye-i-neglasnye-shtatnye-rabotniki-operativnyh-podrazdeleniy-konfidentialnoe-sotrudnichestvo.html> (дата звернення: 16.04.2019).

3. Моисеев В. В. История Отечества: учебник. Т. 1т. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=AczhAwwAAQBAJ&pg=PA261&lpq=PA261&dq=%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA+%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0+%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F&source=bl&ots=CyQartv-ZH&sig=ACfU3U2S6MpfXTrPIUj4-TFGuZOHp2pVg&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKewjF39iJ-6riAhXz8KYKHNYi4DhsQ6AEwBnoECAkQAQ#v=onepage&q=%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%20%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F&f=false>

4. Организация и ведение внутренней агентуры. URL: <https://texts.news/rossii-nachale-istoriya/organizatsiya-vedenie-vnutrenney-agentury-26893.html> (дата звернення: 16.04.2019).

5. Сухов Е. Царское дело. URL: https://books.google.com.ua/books?id=vV5XAQAQAQBAJ&pg=PT72&lpq=PT72&dq=%D0%BB%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%B2+%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0&source=bl&ots=Wm369efzLm&sig=ACfU3U3uG_fAcRU06e0HsFCBd5EqnRIRtA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKewjUjfyx-ariAhWy8aYKHUnKD-04ChDoATAdegQICRAB#v=onepage&q=%D0%BB%D0%B5%D0%B1%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D0%B2%20%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0&f=false

6. Чудакова М.С. Особенности формирования агентурного аппарата ВЧК и ГПУ. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-formirovaniya-agenturnogo-apparata-vchk-i-gpu> (дата звернення: 16.04.2019).

Надійшла до редакції 24.04.2019

SUMMARY

Yanchuk A.M. Scientific development of the problem of using freelance undercover workers by criminal police units. The article deals with definition and analysis of scientific works, which discusses the use of freelance silent employees by units of the criminal police. In particular, the author investigates scientific works since the XIII century, their achievements and disadvantages are determined. At the same time, the author analyzes modern scientific developments from the outlined problem, defining that the interests are the provisions related to: the genesis of the formation of the agent; the legal bases of using different types of confidential ones; the organizational principles of the use of different types of confidential; tactical features of the use of different types of confidential. At the same time, it was noted that issues related to the specific peculiarities of the organizational tactical nature of confidentiality work are also reflected in most of the scientific papers of specialists in the field of operational and investigative activities devoted to the problem of counteraction to crime in general or its specific manifestations.

Based on the analysis of the empirical material, the issues that need further research are highlighted, in particular:

- content of the concept of freelance undercover officers, their classification;
- the genesis of the use of freelance clandestine employees by the units of the criminal police;
- foreign experience of use of freelance undercover employees by units of criminal police;
- legal regulation of the use of freelance undercover employees by units of the criminal police;
- organization of the use of freelance undercover employees by units of the criminal police;
- tactics of the use of freelance undercover employees by units of the criminal police.

Keywords: *freelance undercover officers, scientific elaboration, criminal police.*